ד״ר אליעוז ענתבי – חפר. © כל הזכויות שמורות
אין להעתיק לשכפל לפרסם או לעשות שימוש כל שהוא בלא רשות מהמחבר.

משפחת ענתבי ובניה במצרים – היסטוריה, סיפורים וזכרונות.

אליעוז ענתבי - חפר [1, 2, 3]

---

1. רופא אחראי לשכה, לשכת הבריאות המחוזית , חיפה, משרד הבריאות.
זוכה פרס שר החינוך והתרבות ליוצרים בתרבות היהודית , התשנ״ג - 1993 .
מומחה לבריאות הציבור .M.D. B.Sc. M.P.H

2. החוג למנהל מערכות בריאות, מכללת עמק יזרעאל, מרצה בכיר.

3. אוניברסיטת New England , אוניברסיטת Clark - המכללה לישראל שלוחת חיפה.

כתובת למשלוח:

ד״ר אליעוז חפר, רח׳ אורנים 12, קרית טבעון 36043

כתובת דוא״ל : elioz.hefer@lbhaifa.health.gov.il

eliozh@yvc.ac.il

, 050-6242791, 04-9530908

© copyright HISTORICAL SOCIETY OF JEWS FROM EGYPT 2006

ד״ר אליעוז ענתבי – חפר. © כל הזכויות שמורות
אין להעתיק לשכפל לפרסם או לעשות שימוש כל שהוא בלא רשות מהמחבר.

הקדמה : אודות משפחת ענתבי .

אחת המשפחות שהוציאה העיר חלב (ארם צובא בפי היהודים) שבסוריה מקרבה היתה משפחת הרבנים לבית ענתבי. מוצא המשפחה מהעיירה ״עין טאב״ שבאסיה הקטנה ומכאן שם המשפחה. פירוש שמה בערבית ״המעיין הטוב״. לאחר שכבשוה התורכים הקדימו לשמה את הקידומת ״גאזי״ (המנצח בעברית) ושונה שמה עד עצם היום הזה ל- גאזי-אנטפ . שורשי המשפחה בגירוש ספרד לפי המסורה המשפחתית, אולם הקדמון שבאבותיה אודותיו ידוע לנו מרוחק מרחק שני דורות משנת הגירוש (1492) ושם המשפחה המקורי מספרד נשכח מלב עם השנים. כיצד היה הדבר ? יהודי עין – טאב ירדו מעיירתם הקטנה לחלב הסמוכה לה מדרום, שהיתה מרכז יהודי עתיק ומפותח. שם נתכנו אותם משתכנים חדשים ״עין-טאב-יים״ על משקל ״החיפני״ או ״הירושלמי״. ברבות השנים שם המשפחה המקורי עבר אסימילציה ונטמע כך שנותר רק ״הכינוי״ ענתבי ולחלופין, היו משפחות בהן אבד הכינוי ענתבי ונותר השם המקורי[1].

עדות לתהליך זה מצאתי ב״ספר המילות״[1] שערכו שני מוהלים בחלב , אב ובנו בסוף המאה ה-19 ותחילת המאה ה- 20. הם רשמו את שמות כל הנימולים שלהם ושם ניתן לראות שלא כל ענתבי קשור למשנהו בקרבת משפחה. שכן ישנם שם תואשי-ענתבי ותרזי-ענתבי וכתריסר משפחות ״ענתביים״ נוספים. מאידך גיסא לאילן היוחסין שאני מביא בזה על הקשרים בין בני המשפחה יש סימוכין בידי מסרנים משפחתיים ובמקורות בכתב.

מאילן קדמון זה מוכרים לנו בעיקר שני ענפים עיקריים. (איור מס׳ 1) ענף ראשון הינו זה של צאצאי הרב יהודה שבתאי רפאל ענתבי (הישׁ״ר ענתבי) אשר נולד בעיר חלב הסורית בשנת 1809 , חי בצפת והיה שלוח דרבנן (שד״ר) כוללות הספרדים פעמיים בימי חייו. הוא נפטר בצפת בשנת 1889 . הענף העיקרי השני הינו זה של בן דודו הרב יעקב ענתבי שנולד בחלב כנראה בשנת 1787 , היה לימים לרבה הראשי של דמשק ונפטר בירושלים בשנת 1847. הרב יעקב ענתבי הינו גבור פרשת עלילת דמשק מ- 1840. לצערי סיפורי תולדותיהם של שאר ענפי המשפחה נותרו עלומים שכן למצער,באופן טבעי המודעות למסור מסורה משפחתית מאב לבן או לתעדה בכתב אינה קיימת בקרב כל בני המשפחה וכך, תולדותיהם אובדים לנצח.

[1] דוגמה יפה לכך ניתן למצוא בספר : לקדושים אשר בארׁץ, – לתולדות חכמי ורבני אר״ץ (חלב) , לאנייאדו ציון דוד, הוצאת דב״ש מהדורה שנייה, תשי״ח, עמ׳ קמ׳ - קמט׳ . ר׳ לאנייאדו קיבץ ותיעד נוסחי מציבות של רבנים יוצאי חלב. ראה שם אודות ר׳ אברהם ב״ר דוד ענתבי-סקה (ערך תכב). ולחלופין ר׳ רפאל עדס-ענתבי. (ערך תמה).

© copyright HISTORICAL SOCIETY OF JEWS FROM EGYPT 2006

ד״ר אליעוז ענתבי – חפר. © כל הזכויות שמורות
אין להעתיק לשכפל לפרסם או לעשות שימוש כל שהוא בלא רשות מהמחבר.

איור מס' 1 : אילן היוחסין של רבני משפחת ענתבי לדורותיהם.
* באילן חלקי זה הבאתי רק את הדמויות אשר זכרונותיהן מתוארים במאמר הנוכחי

מקורות:

1. שני הדורות הראשונים באילן נסמכים על מסורה משפחתית בלבד כפי שמסרו אפרים ענתבי ושלומי ענתבי הנ״ל ואין להם תימוכין נוספים במקורות. (אפרים ענתבי , הערות בכתב יד – על אילן יוחסין ש. ענתבי).

2. לאנייאדו ציון דוד, ספר לקדושים אשר בארץ – לתולדות חכמי ורבני ארץ (חלב) הוצאת דב״ש מהדורה שנייה, תשי״ח, עמ' קמ' - קמט'

3. גאון משה דוד, יהודי המזרח בארץ ישראל - חלק שני, הוצאת המחבר, ירושלים, התרצ״ח, עמ' 525-521

4. הקדמותיו של הרב עזרא בצרי להוצאות המחודשות של ספרי ר' אברהם ענתבי בהוצאת מכון הכתב :
יושב אוהלים , מכון הכתב – ירושלים, תשמ״ז-תשמ״ט (1989),
חכמה ומוסר, מכון הכתב – ירושלים, תשס״א
ספר מר ואהלות , מכון הכתב – ירושלים, תשמ״ד
ספר אהל ישרים, מכון הכתב – ירושלים, תשמ״א

5. כתבי יד (אוטוביוגרפיות, זכרונות ומכתבים – unpublished data) של שלושת נכדיו של הישי״ר
א. סבי יעקב מרדכי ענתבי (בן הרב ישראל שמואל ענתבי) - מכתביו לבן דודו לשמעיה ענתבי אוגוסט 1973
ב. אפרים ענתבי (בן הרב אברהם יעקב ענתבי) מכתבו לשלומי ענתבי – פברואר 1988 ,
זכרונות ואוטוביוגרפיה (כ״י – 14.6.1992)
תולדות המשפחה (מכונת כתיבה – 7 עמ' ללא תאריך)
אילן יוחסין (מכונת כתיבה – 7 עמ' ללא תאריך)
ג. שמעיה ענתבי (בן הרב אליהו רחמים ענתבי) – לתולדות משפחת ענתבי ואוטוביוגרפיה
(כ״י – 46 עמ', שנות השמונים)
ד. ענתבי שלומי , תולדות משפחת ענתבי, אילן יוחסין 1990 (19 עמ')

6. ההקדמה לספר ״ויצבור יוסף״ לר' יוסף ענתבי אשר נכתבה על ידי המו״ל, בנו דוד יוסף ענתבי.

© copyright HISTORICAL SOCIETY OF JEWS FROM EGYPT 2006

ד״ר אליעוז ענתבי – חפר. © כל הזכויות שמורות
אין להעתיק לשכפל לפרסם או לעשות שימוש כל שהוא בלא רשות מהמחבר.

בראשית המאה ה- 20 , לפלשתינא לא היה רבות להציע לתושביה. לעומתה מצרים, שכנתה הדרומית היתה ארץ פעילה בעלת מסחר משגשג שנהנתה מהשקעות בריטיות בזכות היותה קולוניה בריטית ומקום חנייתו של הצבא . מכיוון שהיו בה גם יישובים יהודיים עתיקים בעלי מסורות רבת שנים, ירדו יהודים מהארץ וממדינות האיזור להתיישב ולחיות בה בשל הפרנסה והשגשוג שהיה ביכולתה להציע. בצורה פרוזאית ניתן לומר כאילו לא השתנה דבר מאז ימי בראשית המתוארים במקורותינו, בהם ירדו בניו של יעקב מצרימה לארץ גושן, לשבור שבר.

את התיאורים והתולדות של צאצאי שני הענפים העיקריים למשפחת ענתבי אודותם ידוע לנו, שילבתי כמעשה רקמה שזורה משילוב סיפורי זכרונותיהם ואוטוביוגרפית של זקני משפחתנו אשר הלכו לעולמם. כתביהם עדים בפני כאלף עדים בכל עת שאני פותח וקורא בם מחדש ובטוחני שקורא המאמר יחוש כאילו היו יושבים בעלי הזכרונות עצמם ומספרים בפניו את סיפורם, סיפור חייהם של יהודי מצרים.

© copyright HISTORICAL SOCIETY OF JEWS FROM EGYPT 2006

ד״ר אליעוז ענתבי – חפר. © כל הזכויות שמורות
אין להעתיק לשכפל לפרסם או לעשות שימוש כל שהוא בלא רשות מהמחבר.

הענף הראשון של המשפחה :
צאצאיו של הרב – חכם יהודה שבתאי רפאל (היש"ר) ענתבי במצרים .

לחכם יש״ר ענתבי אשר נולד בחלב בשנת 1809 ונאסף לבית עולמו בצפת 1889 היו שמונה בנים. מסורות משפחתיות רבות ותעודות היסטוריות מלמדות אותנו על תולדות חייו המלאים והעשירים, אלא שאין מקומן הנכבד לעניין מאמר זה , למעט אולי מסורה משפחתית אודות הווי חיי משפחתו בצפת. ״בביתו של היש״ר גדלו וחונכו שמונה בנים״ מספרת אותה מסורה וממשיכה ״הרעש והמהומה שהקימו סביבם אם מתוך שחוק וקלות ראש ואם על ״קוצו של יוד״ במריבה ביניהם היתה לצנינים בעיניו של היש״ר הלמדן והעניו ולאחר שהתרה בהם חזור ושנה לבל יפריעוהו במעשיו ובלימודיו ולא אבו לשמוע קרא ממעמקי לבו :

״ריבונו של עולם ! מלא כל משאלות לבם לטובה אך פזרם במקומות שונים שלא ידורו בעיר אחת...״ ותפילתו נתקיימה לימים לפחות בחלקה השני...״ [2]. ואכן מכל שמונת בניו רק חכם אליהו רחמים בכורו היה היחידי אשר נשאר וחי כל ימיו בצפת. אבי סבי חכם ישראל שמואל ענתבי העתיק את ישיבתו לטבריה, אחיו ישועה חי בחיפה, אחד הבנים התגלגל לדרום לבנון ושנים אחרים עברו לדור בקאהיר חכם אברהם יעקב ענתבי, וחכם שלמה מאיר ענתבי.

אודות ישיבתו של ח׳ שלמה מאיר שם לא הייתי יודע אלמלא עלו ובאו לידי חמשה חומשי תורה מחנותו[1] . בכל ספר של החומש הטביע את חותמו וכך ציין בה :

שלמה מ' ענתבי
מוכר ספרים במצרים
SALOMON M. ANTEBI
professeur D'hebreu et D'arab
et Librairie 9 Darb El-Kottab
Le Caire Egypte

מכאן אנו למדים כי ח׳ שלמה היה לא רק בעל חנות ספרים ברחוב דרב אל-כותב מס׳ 9 אלא גם מורה לעברית ולערבית בקהיר. אולם מעבר לזה איננו יודעים אודותיו לצערי רבות. לעומת זאת סיפור חייו של אחיו ח׳ אברהם יעקב ענתבי, גלוי הרבה יותר , הודות לתיעוד שהשאיר אחריו בנו אפרים – מעתוק ענתבי ז״ל [3].

[1] תיאור הביבליוגרפי של החומש : כותרו ״ספר אור תורה : ...חמשה חומשי תורה... מקרא ותרגום אונקלוס ופירוש רש״י... תולדות אהרן ובעל הטורים... וחמש מגלות עם פירוש רש״י ותרגום שני... פי׳... חומת אנ״ך להרב... חיים יוסף דוד אזולאי... ״ דפוסת ליוורנו : ש. בילפורטי, תרפ״ב , 5 כרכים , 21 ס״מ

© copyright HISTORICAL SOCIETY OF JEWS FROM EGYPT 2006

ד״ר אליעוז ענתבי – חפר. © כל הזכויות שמורות
אין להעתיק לשכפל לפרסם או לעשות שימוש כל שהוא בלא רשות מהמחבר.

הרב, חכם אברהם יעקב (אב"י) ענתבי יורד מצרימה.

חכם - אברהם יעקב ענתבי נולד בצפת בשנת 1857 לאביו הרב יהודה שבתאי רפאל (היש״ר) ענתבי ולאמו קאדון בת הרב כאסקי שממצרים. הוא למד בחדר וכמו יתר שבעת אחיו המשיך את לימודיו התורניים אצל הרב סיטהון עד שהוסמך לרבנות. לימים נישאה אחייניתו של המורה , חנה לבית סטהון עם אחיו שלו , הרב חכם- ישראל שמואל ענתבי, אבי סבי.

יחד עם כל אחיו למד חכם אברהם את מלאכת כתיבת ספרי תורה ומזוזות , דיני שחיטה כשרה הלכה למעשה (שחיטת בהמות ועופות) ומוהלות. בשנת 1889 נפטר אביו, היש״ר. כעבור שנתיים בשנת תרנ״א (1891), בהיותו כבן שלושים לערך, ירד ח׳ אברהם למצרים. הוא עזב את צפת , את אמו ואחיו שחיו בה , את אשתו זפירה, בת החכם ישראל ונטורה מירושלים ושלושת ילדיו מזל , ישר ורחל, בבקשו אחר פרנסה למחייתו.

על חייו וישיבתו בקאהיר מספר לנו בנו אפרים (מעתוק) ענתבי בזכרונותיו [3].

״ ייסורים רבים חלפו על אבי בימי חייו...בהגיעו למצרים בילה את לילו הראשון כשהוא ישן על ספסלי ״בית הכנסת טורקיה״ שברחוב היהודים. שם בבית הכנסת , פגש לראשונה את האחים יוסף , יצחק, וניסים ביי מוסרי. מאז התידדו ואבי היה לבן בית אצלם. הוא לא היה עירירי במצרים כפי שניתן אולי לחשוב, למעשה היו לו קרובי משפחה אשר היו אף בעלי השפעה בחוגי השלטון. כך למשל בת דודתו היתה נשואה להרהי פחה, מי שהיה בשעתו שר הכספים של מצרים. בת דודה נוספת היתה לו בקאהיר אשר היתה נשואה לגזבר העיר. שתי בנות הדוד הללו היו ממשפחות כהן וכאסקי.

בחלוף הזמן לכשתקע יתד ופגש בבני משפחתו גמלה החלטה בלבו על אף אמצעיו הדלים לאחד מחדש את משפחתו. הוא דאג להביא למצרים את זפירה רעייתו ושלושת ילדיו וכולם שכנו בבית דודתו שהתגוררה בקומה העליונה. אך חייו לא התנהלו על מי מנוחות לאורך זמן ולטוב לבה של דודתו ששכנה את המשפחה היה גבול. מסתבר ששלושת הילדים ישר מזל ורחל , היו שובבים גדולים מאין כמותם. דודתו שלא יכלה לסבול זאת יותר ביקשה שהמשפחה תעזוב את ביתה. בלית ברירה עקרה המשפחה את מושבה ועברה להתגורר במבנה שהיה ממוקם ביציאה מרובע היהודים שנקרא ״סאבע קאעאת אלבחריה״ (״שבע חדרים , מזרח״) ומעתה ואילך שלום המשפחה והבית הלך ונהיה רע. אולי לא כל כך בשל הדלות כמו בשל אותה סיבה ידועה אשר הוותה מקור לא אכזב לעשרות פתגמים בכל השפות : החמות...

שכן בשכנות לו ממש ממול ביתם התגוררה חמותו אם אשתו זפירה.

© copyright HISTORICAL SOCIETY OF JEWS FROM EGYPT 2006

ד״ר אליעוז ענתבי – חפר. © כל הזכויות שמורות
אין להעתיק לשכפל לפרסם או לעשות שימוש כל שהוא בלא רשות מהמחבר.

גורם נוסף לצעקות ולמריבות אשר לא פסקו בין אבי לאשתו היו תרבותו ולבושו של אבי שפסקו להיות לרוחה. על אף שהיתה זפירה בתו של רב ואולי דווקא משום כך מאסה בחיי המסורת וחשקה במודרניזציה שהחלה מתפשטת בכל צורתיה. היא העדיפה גבר עם בגדים אירופאיים ומגולח למשעי ולא ״חכם״ בלבוש מסורתי שמגדל זקן ... כך הפכו החיים ביניהם לגהינום בוער, שבעת מדורי התופת עברו על אבי. ימי חול וימי חג חלפו עליו במריבות. זפירה האמינה שבדרך זו תציק לו כדי כך שתאיץ בו להגיע לגירושין. אבי עשה כל מאמץ למנוע פירוד משפחה למען ילדיו אך מאמציו עלו בתוהו. סופר לי פעם אחת שהדברים הגיעו לידי כך שהיא זרקה את כל בגדיו דרך החלון ואף לא חסה על כבודם של ספרי הקודש והתורה אשר חלקם כתב במו ידיו, תוך שהיא משליכה אותם גם כן. לבסוף נטשה את הבית והשאירה אותו עם ילדיהם. כך, למרות שהדבר היה מנוגד לעקרונותיו הוא אולץ בסופו של דבר בעל כורחו לגרשה. באחד הימים מאז פגש בו הרב הראשי של אלכסנדריה החכם שלמה חזן אשר ידע על מצבו ומתוך שיחה סיפר לו על אמי שהתגוררה במצרים באותם ימים. הוא סיפר לו מעט אודותיה, כי מוצאה מצפת וכי היתה נשואה בעבר, התגרשה מבעלה וכעת באה לדור אצל דודה ממשפחת בליסיאנו. אם אבי היה מוכן לכך שאלו הרב, הוא יפגיש ביניהם, כך היה והם התחתנו.

אבי היה מתפרנס למחייתו משחיטת כשרה. אחת ממשענותיה ומקורות ההכנסה של הרבנות הראשית במצרים היתה השחיטה הכשרה, שכן הם היו גובים מס מיוחד מכל שוחט יהודי שהיה מספק בשר כשר לקהילה, אשר נקרא ה״גבילה״ או ״מס השחיטה״. מכיוון שאבי היה רב ושוחט בעצמו יכול היה לעקוף את המס הזה והצלחתו בכך, הוותה בסיס להתנכלויותיהם של הרבנים הבכירים בקאהיר כלפיו.

באותם ימים הצבא הבריטי חנה במצרים ונזקק לאספקה מתמדת. ספק המזון והסחורות של הצבא היה יהודי ממולח. באחד הימים נפלה לידיו של אבי הזדמנות פז, ספק הצבא חיפש רב שוחט על מנת שיוכל לספק בשר כשר ליהודים הבריטים ששירתו בצבא אשר שהו במזרח התיכון. אב״י זכה בהצעתו של הספק אשר הציע לו מלבד העבודה עצמה גם חנות אטליז עם קצב לשם עמידה בדרישות האספקה. אב״י החל עובד שם שוחט ומוכר את הבשר הכשר שהוכן עבור החיילים היהודים ואילו הספק שידע לנצל כל דבר עד תומו לקח את הטריפה שנותרה וסיפקה לחיילים הנוצרים.

מכיוון שכך נוצר קשר (עסקי) בין אבי לבין השוחט עם ציבור צרכנים שלא היה כפוף למוסדות הקהילה במצרים (הצבא הבריטי). כך נעקפה סמכותה של הרבנות הראשית ולא נגבתה ה״גבילה״, הכסף נשמט מידיהם והדבר עורר את חמתם. הרבנות החליטה לנדות את אבי ואילו אבי שהיה רב

© copyright HISTORICAL SOCIETY OF JEWS FROM EGYPT 2006

ד״ר אליעוז ענתבי – חפר. © כל הזכויות שמורות
אין להעתיק לשכפל לפרסם או לעשות שימוש כל שהוא בלא רשות מהמחבר.

גם הוא, החליט לנדות אותם. . בראש מחנה הטוענים כנגד אבי היו הרבנים אהרון בן שמעון ואחיו הרב חי אשר השתדלו כמיטב יכולתם לשים את אבי ללעג וטענו שהם מוכנים להתיר לו שחיטת עופות בלבד. ריב גדול פרץ בין הצדדים ולבסוף הגיעו לפשרה זו ביניהם , ניתן לאבי מקום לשחוט עופות בלבד ואף משכורת זעומה למחיתו. המקום בו עבד היה ממוקם בפינת סימטת ״ר׳ חיים כפוסי״ , באותה סימטה מצוי גם בית הכנסת ע״ש הרב כפוסי , שהיה רב בעל נס במצרים לפני כ- 350 שנה והיה מקובל בקרב יהודי מצרים כקדוש אשר אל מקום קברו עולים לרגל.

לאבי, היה שותף בעבודתו , תימני בשם חיים מסווארי שהפך לימים לחברו הטוב. אבי ישב באטליז הקטן הזה מהבוקר עד השעה 12:30 אך הוא לא עסק שם בשחיטה בלבד, אלא היה גם מרפא חולים בקמיעות ובתרופות מזרחיות אשר חלקן הוא עצמו רקח. אולי משום צערו וחייו הקשים, היה מאמץ לעצמו מנהגי סגפנות למשל היה צם בכל יום שני וחמישי. ״[3]

גם הקשר עם הארץ באותה תקופה היה קשה ודרכי המסע לביקורי מולדת היו קשים מנשוא, אפרים הבן אשר התלווה לאביו ואמו בנסיעתם חזרה לביקור בצפת בשנת 1922 מתאר את נפתולי המסע :

״מקאהיר נסענו לאלכסנדריה ברכבת, באותו ערב באלכסנדריה לנו אצל דודתי בידה. למחרת בבוקר הפלגנו באוניה לכוון חיפה. בהגיע האוניה ליעדה היא נקשרה אל שובר גלים, הנוסעים וחפציהם הורדו לדוברות. בלילה ההוא לנו אצל דודי ישועה ענתבי שהתגורר בחיפה.

למחרת בבוקר עלינו על ״דיליג׳נס״ שהסיענו עד צמח. מצמח הפלגנו ב״באבור״ שהיתה מעין רפסודה – מעבורת, עד טבריה. המעבורת נקשרה לרציף וזכורני כיצד דודי חכם ישראל ומשפחתו מזה ודודת אמי ומשפחתה מזה חיכו בחוף והמתינו לבואנו. אמי באופן טבעי העדיפה להתארח אצל דודתה, צעד זה העלה את חמתו של דודי שהאשימה בכך שהיא מתרחקת ממשפחת בעלה ובכדי למנוע קנאה חלילה חילקה אמי את ימי ישיבתנו בטבריה בין שתי המשפחות. בהתקרב מועד יציאתנו נפרדנו מקרובינו ומטבריה רכבנו על חמורים לצפת, אל העיר הגענו בשעות בין ערביים ושם התארחנו אצל דודה של אמי החכם נחמן עבו.״ [3]

״אבי הרב אברהם יעקב ענתבי נפטר במצרים בשנת 1933 מנוחתו עדן, חייו היו מלאי ייסורים מסכם אפרים ענתבי והוא חי בה כארבעים שנה .״

© copyright HISTORICAL SOCIETY OF JEWS FROM EGYPT 2006

ד״ר אליעוז ענתבי – חפר. © כל הזכויות שמורות
אין להעתיק לשכפל לפרסם או לעשות שימוש כל שהוא בלא רשות מהמחבר.

סבי יעקב מרדכי ענתבי יורד למצרים

אחיינו של הרב אברהם יעקב ענתבי, אודותיו סופר הוא סבי יעקב ז״ל.

סבי נולד בשנת 1902 לאביו חכם ישראל שמואל ענתבי בטבריה ואמו חנה לבית סתהון. הוא היה הראשון מבני משפחתו שירד מצרימה להתפרנס כראוי , ללמוד ולקדם את עצמו. על הסיבות לירידתו מצריימה אפשר להבין מתיאור חיי הילדות הקשה והמצוקה שעברו על משפחתו ועל המחסור במקומות עבודה ופרנסה בארץ כפי שמעיד אחיו ברוך ענתבי בזכרונותיו .

סבי ירד למצרים בשנת 1920 כלומר כשהיה כבן 18 שנים והתארח בבית דודו חכם אברהם יעקב ענתבי. הוא מצא לו מקום עבודה למחייתו בחנות גדולה של יהודים בשם ״ענזרית״ והחל דרכו שם כנער שוליה ובהמשך הפך לזבן בחנות. כל אותם שנים התגורר בביתו של דודו – חכם אברהם יעקב ענתבי שהיה רב בקאהיר.

על תיאור הבית בו התארח וסביבתו מספר בן דודו אפרים :

״בביתנו הישן ביקרו אורחים רבים שבאו מישראל וממקומות שונים אחרים. ככלל נהוג היה שבתי קרובים משמשים מעין ״מיקלט״ לקרובי משפחה שהגיעו מרחוק ...כך הגיע בן דודי יעקב והתגורר אצלנו בחדר, לימים , הגיע בעקבותיו ברוך אחיו מטבריה...אנו גרנו בדירה שבקומה השלישית בבית מגורים. היו שם שלושה חדרים, סלון ששימש חדר ישיבה, חדר אוכל ומטבח. עד כמה שישמע הדבר מוזר היום, דירה זו בה גרנו הפכו לשלוש דירות קטנות מחמש חדרים בסך הכל. לבניין היה שוער ״בוואב״ שתפקידו לסגור ולפתוח את דלת הברזל, כך היה נהוג אותם ימים שלרב הבתים במצרים היה שוער. הגג שלנו היה רחב ידיים והשתרע על שטח ענק. גם בו היה חדר אחד עצום מידות ובו גידלנו תרנולוגות ואווזים.

ממול חדרי השינה שלנו , מן הצד השני ניבט בית המלאכה בו יצרו חולצות. פועלי המפעל היו כולן בחורות צעירות שתפרו את החולצות. זכור לי שאחי בונדי, שהיה בחור נאה ולמד בבית הספר האיטלקי, היה פורט במנדולינה שלו מחלון חדר השינה והבחורות זיכו אותו במבטיהן מחלונות המפעל.

על יד ביתינו היתה חנות בגדים ״אל-גמאל״ לידה היתה תחנה לעגלות סוסים, ומעבר לזו תחנת מוניות ״טקסי״ . אם עברת את כל אלו היית רואה בצד בית מפואר אשר היה שייך ליהודי קראי עשיר ושמו משה מנשה. בבעלותו היה בית חרושת לעיבוד זהב, טבעות ויהלומים. מנשה היה חבר טוב של אבי, ומתוך כך שהיחסים היו קרובים נזדמן לי להכיר את משפחתו מקרוב.

בבית בו גרנו לא זכינו להנות מחשמל, אף שהיו אז כבר בתים שהיה מסופק בהם. השתמשנו באותם ימים בעששיות של נפט . אף היתה לנו נברשת ענקית של נפט אשר היתה תלוייה ועומדת

© copyright HISTORICAL SOCIETY OF JEWS FROM EGYPT 2006

ד״ר אליעוז ענתבי – חפר. © כל הזכויות שמורות
אין להעתיק לשכפל לפרסם או לעשות שימוש כל שהוא בלא רשות מהמחבר.

מן התקרה. אולי האשם במבנה הישן או בגילה המופלג של הנברשת אך יום אחד היא קרסה ונפלה ממקומה. מזלנו שלא נמצא אף אחד עומד בקרבתה. .." [3]

איור מס' 2 : בבית קפה במצרים
בצד שמאל סבי (יעקב מרדכי ענתבי)
ולידו סבתי אליגרה לבית וידאל.

<u>ירידתו של האח הצעיר, ברוך ענתבי למצרים :</u>

ברוך אחיו הצעיר של יעקב מספר בזכרונותיו [4] :

"לקראת פסח 1923 חזרתי לטבריה, ובאותו חג חזר אחי יעקב ממצרים לביקור. אני התרשמתי מהופעתו של אחי שהיה לבוש יפה ולכן החלטתי לסוע גם כן למצרים כדי להתקדם במקצוע שאהבתי (חייטות) .

בחודש יולי 1923 נסעתי לחיפה למשרד ההגירה כדי לקבל אישור נסיעה למצרים, אולם מכיוון שהצהרתי שאני רוצה לגור שם ולא לצאת לטיול דחו את בקשתי.

התחכמתי , נסעתי ליפו למשרד ההגירה ומלאתי שם טופס אחר. רשמתי בו שאני נוסע לטיול לבקר את אחי (יעקב) באותו יום אישרו את בקשתי וחתנו על הפספורט הבריטי שיש לי . כל כך רציתי לסוע וחששתי ממכשולים שידחו את יציאתי שהחלטתי לשלוח לאחי יעקב מברק ובו הודעתי על הגעתי במועד הקרוב ביותר האפשרי הוא יום שישי. הנסיעה באותם ימים מהארץ לקאהיר נעשתה ברכבת וארכה זמן רב : משעה שמונה בבוקר ועד עשר בלילה כלומר זמן ההגעה היה אחר כניסת השבת. זכור לי איך דאגתי במהלך נסיעתי ברכבת מתגובתו של אחי, שהרי אגיע לשם בערב שבת, אחי יעקב בטח ירגוז עלי ויותר ממנו חשתי אי נעימות מדודי חכם (רבי) אברהם ענתבי אשר אחי היה גר בביתו. וודאי אקבל נזיפה כהוגן חששתי. לשמחתי לא כך היו פני הדברים. אכן הגעתי לתחנה בעשר בלילה, אך אחי הביא עמו עוד מספר חברים שהמתינו לי שם.

© copyright HISTORICAL SOCIETY OF JEWS FROM EGYPT 2006

ד"ר אליעוז ענתבי – חפר. © כל הזכויות שמורות
אין להעתיק לשכפל לפרסם או לעשות שימוש כל שהוא בלא רשות מהמחבר.

הם אספו אותי ונסענו מהתחנה בעגלה עד בית הדוד מקום שם היה אחי יעקב גר וברוך השם הכל עבר בשלום. "[4]

על השבתות בבית הדוד המארח ח' אברהם ענתבי , מספר בנו אפרים :

"בכל שבת ברוך ואחיו יעקב ושמואל ושתי אחיותיו נחמה וגאולה (בני דוד אחר) היו מתארחים ומסבים אל שולחננו לארוחת השבת. האחיות נחמה וגאולה היו למורות לעברית ושמואל אחיהן היה גם הוא למורה אשר לימד בבית הספר של הקהילה. כל הנזכרים היו נערים ונערות צעירים שהגיעו לפרקם, והחלו לתור להם אחר בן – זוג, כאשר אבה לבבם. כך נוצרו בדרך הטבע כל מיני קשרים ו"משולשים" מוזרים." [3]

וברוך משלים ומספר מזכרונותיו :

"אחרי מנוחה של כמה ימים, הלכתי לחפש עבודה והשם הנחני להגיע לעבוד אצל חיט יהודי בשם יחזקאל לוי ברחוב מוחמד עלי. הוא קיבל אותי לעבודה אצלו עם הפועלים הערבים שהעסיק. הפועל הראשי קיבל אותי יפה וכך המשכתי לעבוד משך שנתיים עד ספטמבר 1925. אז החלטתי לפרוש ולהיות עצמאי. באותו זמן אחי ואני כבר יצאנו מבית הדוד ומצאנו מקום מגורים בשכירות אצל גברת רובונא טייב בחדר רחב ידיים. אנו חשנו בביתה כבני משפחה אחת. היו לה חמש בנות ובן אחד בשם אלי טייב שהיה לנו כמו אח קטן. כשהחלטתי לפרוש מעבודתי אצל יחזקאל לוי, סידרתי לי פינה בחדר הגדול שבו התגוררנו והתחלתי לעבוד באופן עצמאי מעט עבור בעל הבית אצלו גרנו, ומעט עבור קליינטים שהחלו להגיע." [4]

גם בן הדוד אפרים – מציין את בנותיה של בעלת הבית ומספר כי : "אם המשפחה שם קיוותה כל הזמן לחתן את בתה ליעקב.." [3] . הנסיעה באותם ימים מהארץ למצרים היתה ארוכה וקשה ומן הסתם יקרה, שבני המשפחה לא יכלו לבקר ולראות זה את זה באופן תדיר כפי שמעיד ברוך :

"בפסח שנת 1926 חזרנו אחי (יעקב) ואני לביקור בארץ כעבור שלוש שנים של העדרות מבית הורינו וממשפחתנו. איזו שמחה היתה לפגוש את ההורים ! , האחים והחברים ואיזה רושם והתרגשות גרמנו להם. לאחר החג שבנו למצרים לחיינו הרגילים ובאמת שמחנו בחלקנו.

בספטמבר 1929 החלטתי להפסיק לעבוד בפינה שבדירה ושכרתי חנות שמצאתי ברחוב מוחמד עלי מס' 71 .

הודות לאחי יעקב הכרתי חברים רבים אשר במשך הזמן הפכו ללקוחותי וברוך השם עבדתי טוב, לפעמים היו לי אף תקופות של עומס עקב הזמנות יתר .

בשנת 1929 חזרנו וביקרנו שוב בארץ השמחה היתה רבה, אך הפעם ההיסטוריה טפחה על פני כולם , לאחר ששבנו מצרימה, פרצו מאורעות תרפ"ט בארץ. הטבח ביהודים בצפת ובחברון היה

© copyright HISTORICAL SOCIETY OF JEWS FROM EGYPT 2006

ד״ר אליעוז ענתבי – חפר. © כל הזכויות שמורות
אין להעתיק לשכפל לפרסם או לעשות שימוש כל שהוא בלא רשות מהמחבר.

נורא. אולם בעוד שההתרחשויות הנוראות הללו ארעו בארץ במצרים לא היה כל זכר לשנאת יהודים. בשנת 1931 אחי יעקב התחתן עם בחורה נחמדה ממשפחת וידאל. לאחיה של אליגרה היה בית דפוס ברחוב היהודים.

לאחר נישואיהם עזבנו את משפחת טייב עמם גרנו ושכרנו דירה משלנו אני עברתי לגור עמם וחיינו בשלום. בתחילת שנת 1934 החלטתי לפרוש ממצרים ולחזור ולהשתקע בארץ , מכרתי את כל רכושי במצרים ולימים קניתי חנות בדמי מפתח בחיפה. באותה השנה נסעתי בחג למצרים לבקר את אחי. שם הכרתי את בת הדוד של גיסתי אליגרה, שמה פלור וידאל וכעבור זמן קצר התארסנו. הוחלט שהחתונה תהיה בטו בשבט תרצ״ה , 20 בינואר 1935.

בתחילה דובר שהחתונה תתקיים בטבריה, יחד עם משפחתי והורי שם, אלא שמצאנו שטלטול המשפחה של אשתי במצרים יהיה קשה למבוגרים ולבסוף הוחלט שהחתונה תיערך בקאהיר וכך היה, בתאריך שהוחלט עליו, נערכה החתונה בשעה טובה בבית הכנסת "נוה שלום" נשארנו כמה ימים בקאהיר ואחר כך חזרנו לביתינו בחיפה חיינו שמחים ומאושרים ואף פעם לא היתה אי הבנה בינינו." [4]

שמואל ענתבי מגיע למצרים [5]:

אחר ששמואל ענתבי בן יהודה סיים את הכשרתו בבית המדרש למורים על שם דוד ילין בירושלים, לא נמצאה עבורו משרת מורה בארץ ישראל למרות מאמצי אביו יהודה, שהיה אישיות קהילתית בכירה בצפת, נציג איזור הגליל בקונגרס הציוני ומנהל בית ספר לבנות בצפת. יהודה בן דודם של ג׳אק וברוך , אשר ישב אז עם משפחתו בכפר תבור, ניסה לברר בקרב חוג ידידיו האם תמצא משרת מורה לבנו. הוא כתב בזכרונותיו כי מסרו לו שישנה משרה בצפון אפריקה (אלג׳יריה ו/או מרוקו) , גם בבולגריה נמצאה אפשרות אחת לעבודה . נראה, שאחר התייעצות משפחתית החליט שמואל לרדת מצרימה ולנסות מזלו שם וזאת מבלי שתובטח לו משרה מראש.

נראה, שהשיקול היה כי המצאם של קרובי משפחה בקאהיר, איפשר מחשבה שיושיטו סיוע בעצה בקורת גג לפחות בזמן הראשון.

ואכן כאשר הגיע שמואל לקאהיר, מצא בה כבר כמה בני משפחה מצד אביו האחים יעקב וברוך בניו של דודו חכם (רבי) ישראל ענתבי, וגם שניים מאחיו של זקנו ר׳ אליהו רחמים גרו שם : החכם אברהם (יעקב) ענתבי ששימש כשוחט ושלמה (מאיר) ענתבי שהיה בעל חנות ספרים ומורה לעברית וגם דודות לא חסרו ריקה כהן-ענתבי אחותו של אביו יהודה, דרה שם

© copyright HISTORICAL SOCIETY OF JEWS FROM EGYPT 2006

ד״ר אליעוז ענתבי – חפר. © כל הזכויות שמורות
אין להעתיק לשכפל לפרסם או לעשות שימוש כל שהוא בלא רשות מהמחבר.

וגם שמחה פלאצ׳י ענתבי, וכן שלמה ״סלמון״ פלאצ׳י בנה של דודתו (אחות אביו) אשר נישאה לחכם יהושע פלאצי בצפת ועברה לגור עמו מאוחר יותר בירושלים. בנם, סלומון פלאצ׳י היה לימים בקשר אמיץ עם שמואל בקאהיר, והיה מבאי ביתו הקבועים בעיקר בערבי שבת ובחגים. בני המשפחה אז פתחו דלתות בתיהם לקרובים כרחוקים וכך היה : שמואל הגיע לתחנת הרכבת המרכזית של קאהיר, אשר נקאה אז ״باب ألحرير״ ״באב אלחריר״ [= שער הברזל כשמה], וכשיצא ממנה פנה לבעל כרכרה ובקש ממנו להובילו לביתו של חכם אברהם יעקב ענתבי, אשר דר אז בקאהיר חי בה נישא, הבאי ילדים ואחר כך נישא בשנית והביא לעולם את בן זקוניו אפרים-מעתוק ענתבי.

שמואל התקבל בביתו בסבר פנים חמות והוזמן לשהות ולדור במעונו אולם לא האריך בכך, ועבר משם להתגורר אצל דודתו שמחה פלאצי רעייתו של חכם שמעון.

דודו חכם שמעון פלאצי ניסה לברר בקרב חוג ידידיו האם תמצא לאחיינו אפשרות כל שהיא לעבוד במשרת מורה בבתי הספר של הקהילה היהודית אשר שכנו אז במבנים שלא היו מרוחקים מהרובע היהודי حارة ألييهود ״חארת א(ל) יהוד״ שבאזור גמאמיז במצרים.

כאן המקום לציין שהימים ההם לא היו קלים כלל ועיקר עבורו, בעיקר עקב מגוריו אצל דודתו שמחה , תחושת אי נוחות וחוסר חופשיות ופרטיות לנהוג כרצונו כאילו היה ״מכביד עליה״ אף שהפצירה בו לישב אצלה . כך בחלוף הזמן, מצא לו משרת מורה לעברית בבתי הספר היהודיים והתאפשר לו לשכור דירה לעצמו.

הוא נהג לבקר בקביעות את אחי סבו, חכם אברהם ענתבי, וחש קרוב אליו מאוד, הוא הביא לו מכתבים ששלח לו אביו והוציא ממנו מכתבים אגרות ומסרים לאביו יהודה שחי בצפת ושימש לו לאברהם כנאמנו ונציג ענייניו . קשר הדוק זה נמשך כעשר שנים בין שנת 1923 ועד 1933 שנת פטירתו של ח׳ אברהם ענתבי בקאהיר.

את דמותו של ח׳ אברהם ענתבי תיארה מרגלית, לימים, רעייתו של שמואל כך : לרב אברהם ענתבי היתה מספרת לבניה היו מוניטין והוא נחשב לבר סמכא בקרב פשוטי העם שהיו נוהגים לפקוד את מקום מושבו להשיח את אשר העיק על ליבם, והוא, היה מוצא לכל אחד את המענה המתאים לצרכיו. אנשים רבים שבריאותם לא שפרה עליהם באו לחפש אצלו מזור, וכך נתקבל כמקובל ונתכנה במשפחה ובקרב ציבור יהודי מצרים ״חכם אברהם״ .

© copyright HISTORICAL SOCIETY OF JEWS FROM EGYPT 2006

ד״ר אליעוז ענתבי – חפר. © כל הזכויות שמורות
אין להעתיק לשכפל לפרסם או לעשות שימוש כל שהוא בלא רשות מהמחבר.

"בונדי" אחד בניו של ח' אברהם, התגורר ברובע א(ל)-זאהר ألظاهر , והיתה לו חנות לצרכי תפירה וסידקית ברחוב "המלכה נאזלי" شارع ألملكة نزلي (המלכה נאזלי היתה אמו של המלך פארוק) . הקשר המשפחתי עמו היה תמיד טוב, ולביתו ולחנותו היו נכנסים שמואל ובניו ולא רק מטעמי נימוס. קשר משפחתי טוב היה גם עם אחי סביו שלמה ענתבי, אשר עסק אף הוא בהוראה וגם קשר זה ארך עד לפטירתו בשנת 1941.

שמואל יצר קשר עם האחים ז'אק (יעקב) וברוך ענתבי אשר גרו ועבדו אף הם בקאהיר שבמצרים וגם הם היוו עבורו משפחה אמיצה, הוא הרבה לבלות עמם ולבקרם וחש קרבה יתירה לז'אק, לכן הרבה להוועץ בו והיה לאיש סודו. הוא בטח בו והפקיד בידיו סכומי כסף לשמשו כקרן קיימת , כסף לעיתות מצוקה. תמיד ידע שיש על מי לסמוך היות וז'אק בלט ביושרו הרב ובכנותו שלא השתמעה לשתי פנים. לפעמים נסעו האחים ז'אק וברוך לחופשה חזרה לטבריה בארץ, ושמואל היה מרגיש שממון בלעדיהם. ובאותן תקופות כמעט בכל מכתב להוריו היה מעביר דרישות שלום אליהם "בני הדודים" (אשר היו למעשה בני דודיו של אביו יהודה) .

במכתבים ששלח שמואל לאביו יהודה שבצפת כתב :

ינואר 1926 : " דרישת שלום מבני הדודים מטבריה יעקב וברוך. את המשלוח (ששלחת אלינו) עם ברוך, טרם קבלנו ובוודאי נקבלנו כאשר ישוב (אלינו) לאחר חג השבועות"

אוקטובר 1927 : "בני הדודים מטבריה דורשים בשלומכם וממשיכים לבקר אותנו לעיתים קרובות"

ספטמבר 1927 : "יעקב ואחיו באים לבקר אותנו, ויחד משחקים או קוראים בספר , בעיתון ערבי, בערב יוצאים לטיול , ולפעמים מבקרים בראינוע (בלי קול)"

אוקטובר 1928 : "המשכורת לא משולמת לי בזמן, מוכרח הייתי ללות כסף מיעקב ענתבי , כמו שעשיתי בחודש שעבר"

שנות העשרים : "בני הדוד בריאים ושמחים, "יעקב הרווק" שב לחברתנו. ואני תיארתיו כ"מטבע העני", שאבדה (לי) ונמצאה , מה רבה השמחה, שוב יש עם מי לטייל..."

1928 : "גם יעקב ענתבי שנפגשתי עמו בתחנת הרכבת בלוד, גם הוא החל להרגיש את השיממון המצרי (במצרים), את הריקנות השלמה פה, ומאוד חשקה נפשו להיחלץ ממוסרות גלות מרה זו, מחשבה אחת כמחשבתי. זה הוא תוצאות ביקור בארץ פעם בשנתיים. אבל מה היה קורה אילו ביקר שתי פעמים בשנה , כי אז בטח לא היה חוזר..המסכן , משקלו כמשקל בחורה , רזה 52 ק"ג בלתי נורמלי לגיל הזה."

© copyright HISTORICAL SOCIETY OF JEWS FROM EGYPT 2006

ד״ר אליעוז ענתבי – חפר. © כל הזכויות שמורות
אין להעתיק לשכפל לפרסם או לעשות שימוש כל שהוא בלא רשות מהמחבר.

בשנת 1931 נישא שמואל למרגלית. ג׳אק (יעקב) נישא לאחר מכן לאליגרה לבית וידאל, וברוך אחיו הצעיר, נישא בשנת 1935 לפלור לבית בידן. זמן קצר אחר נישואיו חזר ברוך לטבריה, בלוויית רעייתו הטרייה. ג׳אק נותר במצרים והקשר עמו הלך והתהדק עד לשנת 1948 שבה עלה עם בני משפחתו ארצה, לפני פרוץ מלחמת העצמאות. הקשר הזה ביניהם אשר התפרש על פני 25 שנה (1923-1948) היה יותר משל אחוות אחים.

במכתבים לאביו יהודה שבצפת מספר שמואל על הקשר המשפחתי הזה :

1932 : ״....בכלל, יעקב ואחיו ברוך הינם ״משל״ עבורי. ובכל הנני משתדל להדמות להם . מסירותם למסורת די בה כדי להדמות להם. יחסם אלי יפה מאוד , יותר מקרובים, ממש מתחננים אלי לבלות את השבת אצלם, יעקב ענתבי אב לבן בגיל שלושה חודשים שמח בחלקו הוא והאם״ כסלו תרצ״ג (1933) : ״אומרים שהאדון יעקב ענתבי מתחיל להיות ״אב״ לבן שבועות אחדים, נאחל לו המשך טוב. רעייתו שומרת את המיטה עכשיו, כדי להיות בטוחה יותר בילד. ״

אייר תרצ״ג (1933) ״בנוגע לג׳אק, כבר הבריא וחזר לעבודה תודה לאל. קיבל רשות מרופא להיות חופשי אחרי הצהריים עד אשר יתחזק. ״

שנות השלושים : ״עם ג׳אק ענתבי אני נפגש לעיתים. שמח הוא בבנו ושוכח את סביבתו . יעקב ובניו בריאים ושלמים, שולחים לכם שלום. ״

״אשתו נמצאת בחודשה הששי עם הבן הרביעי ״ ....טולדאנו מירושלים ביקר אצלנו , ושלחתי על ידו רפואה שהכינה אליגרה של ג׳אק עבור נחמה אחותי. ״ .....״עד עתה הצלחתי להניח אצל ג׳אק את הסכום של 25 לירות מצריות + 15 לי״מ (לירות מצריות) מפנקס הדואר ביחד – 40 לי״מ (לימי הקיץ הבאים שבהם מתמעטים השיעורים הפרטיים״...״יעקב ענתבי דורש בשלומכם הרבה. אנו ניסע לבלות ימים אחדים בחברת בני ביתו המקייטים בפורט סעיד. ״

שמואל עזר ללמד את ילדיהם של ז׳אק ואליגרה עברית. בתמונה ישנה באלבום התמונות נראה מופיע שמואל המורה לעברית יושב לשולחן אחד וסביבו דוד יוסף ומשה בניו של ג׳אק, השוקדים על לימוד העברית בהנחייתו. [5]

© copyright HISTORICAL SOCIETY OF JEWS FROM EGYPT 2006

ד״ר אליעוז ענתבי – חפר. © כל הזכויות שמורות
אין להעתיק לשכפל לפרסם או לעשות שימוש כל שהוא בלא רשות מהמחבר.

החיים במצרים.

תחילת ימיו של סבי, יעקב (ג׳אק) לא היו קלים. הוא החל דרכו כנער שוליה בחנות היהודים ״ענזרית״ והפך לזבן מצליח בה , לימים עזב אותה ועבר לעבוד בבית המסחר הגדול ״עדס״ Magasins ADES שסניפיו היו פרושים בקאהיר , אלכסנדריה ועוד. שני הגדולים שבסניפיו היו המרכזי , באזור המסחרי חמזאווי, וסניף רחב ידיים נוסף במרכז העיר קאהיר, ברחוב עמאד א(ל) דין. شارع عماد ألدين. [5]

רבים מיהודיה הוותיקים של קאהיר זוכרים את היטב את יוקרתה של הרשת ואת שמה . ג׳אק , החל את בעבודתו זו החל כזבן אולם תבונתו, חריצותו ונאמנותו למקום עבודתו היו כה גדולות שקידומו והצלחתו נסללו בבטחה. הוא היה בעל חוש מסחרי מפותח ובזכות חריצותו התקדם מאוד במקום עבודתו הוא עשה חיל טיפס במעלה סולם הדרגות של הרשת והפך להיות סגן המנהל הכללי שלה. בן דודו אפרים מספר על סבי בשיא הקריירה : ״במשרד הראשי של הרשת ישב מנהל אנגלי וסמוך אליו יעקב אשר היה כבן בעל הבית. כך חי חיי מלכים. ..״ [3] כאשר בן דודו, שמואל ענתבי המורה לעברית היה מזדמן לסביבה תמיד ניגש היה לבקר את ג׳אק. גם את קניותיו נהג שמואל לערוך בסניף הגדול שבמרכז העיר, שם הכירוהו העובדים (חלקם היו אף תלמידיו לשעבר) וידעו היטב שהוא קרובו של ג׳אק ענתבי מנהלם [5] .

משכורתו היתה כה גבוהה שכלכל את משפחתו בעושר והדר. אמי ודודי יודעים לספר על ביתם רחב הידיים על מספר משרתות שהיו להם ולכל אחת תפקיד אחר : כובסת , אומנת לילדים, מבשלת , מנקה ועוד.

רעייתו אליגרה לבית וידאל , היתה אשת מידות תמירה משכילה מאוד, דוברת מספר שפות ומורה לצרפתית. דבר שהיה נדיר בפני עצמו בתרבות המקומית של קאהיר בשנות השלושים של המאה ה- 20 במצרים. היא ניגנה בפסנתר, וקולה היה ערב בשירה. **(איור מס׳ 3)** על עושרה של המשפחה אפשר ללמוד מכך שאת הפסנתר עליו נגנה רכשה המשפחה ממשפחת הבשאוואטים, המקורבים למלך פארוק. פסנתר עתיק יומין זה היה מלא פיתוחי עץ וקישוטים ויוצר בגרמניה אצל טובי היצרנים.

© copyright HISTORICAL SOCIETY OF JEWS FROM EGYPT 2006

ד״ר אליעוז ענתבי – חפר. © כל הזכויות שמורות
אין להעתיק לשכפל לפרסם או לעשות שימוש כל שהוא בלא רשות מהמחבר.

איור מס׳ 3 :

סבתי אליגרה ז״ל פורטת על הפסנתר המפואר של משפחת הבשא.

אמי מעלה בזכרונותיה את הכבוד הרב שרכשו לסבי : בתקופת פגרת המסחר השנתית שארכה כשבועיים ימים היו מנהלי הרשת מזמינים אותו ואת משפחתו להתארח בביתם. הפאר הרב והעושר באותם בתים דמה לארמונות על גדות הנילוס. ההדר ניכר בכל, החל בלבושם של המשרתים וכלה בריהוט ועיצוב אותם ארמונות. מנהלי הרשת שהכירו לסבי טובה על שגשוגה של הרשת היו מקבלים את פניו ופני המשפחה בכבוד מלכים, ומפנקים אותו ומשפחתו בארוחות פאר ושיט בנילוס...

אפרים מוסיף ומספר אודות סבי כי : ״הוא נחשב לאישיות בכירה. בימי מלחמת העולם השניה הוא מלא תפקיד חשוב , באותו זמן הונהג קיצוב של מצרכי אספקה וחומרים במצרים. במצב זה רוב הפקידים הגבוהים נצרכו לעזרתו והוא סיפק להם את מבוקשם . כך צבר קשרים רבים וכוחו היה גדול.

השפעתו היתה כה רבה , עד כי זכור לי שכשנתקלנו בבעיה של החתמת דרכונים, יעקב בן דודי הסדיר לנו את החתמתם דרך הטלפון וכך נחסכה מאתנו הפניה למשרד הממשלתי.״ [3]

© copyright HISTORICAL SOCIETY OF JEWS FROM EGYPT 2006

ד״ר אליעוז ענתבי – חפר. © כל הזכויות שמורות
אין להעתיק לשכפל לפרסם או לעשות שימוש כל שהוא בלא רשות מהמחבר.

הענף השני של המשפחה :
הרב יעקב ענתבי , גיבור פרשת עלילת דמשק משנת 1840 במצרים.

במשפחתו ובקרב צאצאיו , קשה למצוא עדות סדורה ורציפה לתולדות בניה במצרים כבענף השני של אילן המשפחה שלנו צאצאי הישׁ״ר ענתבי. הרב ישׁ״ר והרב יעקב ענתבי היו בני דודים ישירם, אולם למרות זאת נראה פערי גילאים גדולים וריחוק גיאוגרפי גרמו לכך שהקשרים היו רחוקים. ר׳ יעקב נפטר בשנת 1847 בגיל צעיר יחסית. ר׳ יעקב סבל תחלואי גוף וייסורי נפש קשים מהעינויים שעבר בשנת 1840 בדמשק, אחר שהעלילו על היהודים שרצחו את הנזיר תומאסו ואת משרתו אבראהים אמארה, כדי להשתמש בדמם למצות פסח. במשך כשבעה חודשים היה ר׳ יעקב ענתבי, כלוא במרתפי כלא ה״צראיא״ (בית השלטון) עד ששוחרר לחופשי בהתערבות הלובי שהפעילו יהודי העולם ובראשם השר משה מונטיפיורי מאנגליה, אדולף כרמיה מצרפת והאחים לבית רוטשילד בפריז ומאוסטריה. בתום מסכת הענויים הללו כעבור שנה מהפרשה בשנת 1841 עלה לירושלים ודר בה עד יומו האחרון. אולם פרשה זו קצרה את ימיו כדי כך שאפילו בנו דוד יצחק נולד סמוך לפטירתו. נכדו של הרב יעקב , יוסף ענתבי נולד ככל הנראה בירושלים בשנת 1847 , שנת פטירתו של סבו , לכן לא זכה להכיר את סבו המפורסם. לימים הפך לרב נכבד בעצמו וירד מירושלים למצרים להשתקע בה, חיבר בה חיבורים תורניים שבאו לדפוס בספר ״ויצבור יוסף״. [1]

נכדו של ר׳ יוסף , שמעון ענתבי גורס אחרת כי נהוג היה במשפחתו לומר שהסבא נולד בדמשק , וכיהן בה כרב עד שנתבקש לצאת לשליחות במצרים כדי לעזור בארגון חיי הדת של הקהילה היהודית . אולם יתכן שהגרסה הזו נובעת מכך ששורשי המשפחה נטועים בדמשק.
מספר קווים לדמותו הוא מספר בספרו ״הסבא המחייך נשאר במצרים״:
״סבא יוסף אשר נקרא בפי כולם ״חכם יוסף״ , נתמנה לרב ודיין בקאהיר. סבא נפטר בטרם אנו הילדים , נולדנו. (הרב יוסף ענתבי נפטר בשנת 1919 ונקבר במצרים) הכרנו אותו רק מהתמונה ומהסיפורים הרבים ששמענו אודותיו. תמונתו שעמדה בסלון ביתנו צוירה בידי צייר איטלקי שחי במצרים. סבא צויר בגודל טבעי בצבעים עזים ועמוקים בלבוש רב בישראל. הוא נראה כה חי בגוון פניו , עיניו החמות והרכות, זקנו המסורק, שניתן היה להבחין בכל שערה שבו, פיו המחייך כמדבר. תמונה זו הנתונה במסגרת זהב היתה שקועה באחד מתבליטי הקיר. החדר הגדול הזה על כל רהיטיו הכבדים והמגולפים הריפוד וילון הקטיפה השטיחים והכריות הפזורים עליו ארונות

[1] כותר זה הספר ויצבור יוסף : ... דרושים ... אשר היה ... דורש ... שבת בשבתו ... בדמשק ובמצרים ...
מחבר : ענתבי, יוסף דפוסת ירושלם : דפוס צוקערמאן, [תרע״ט]. תאורת [2], 211 דף ; 8.

© copyright HISTORICAL SOCIETY OF JEWS FROM EGYPT 2006

ד״ר אליעוז ענתבי – חפר. © כל הזכויות שמורות
אין להעתיק לשכפל לפרסם או לעשות שימוש כל שהוא בלא רשות מהמחבר.

הספרים שרובם ספרי קודש ספרי הלכה וספרי משפט רבני , כל אלה היוו רקע נאות לתמונת סבא האומרת כולה כבוד"[6]

על האווירה שהיה משרה בית הכנסת הגדול בקאהיר מקום מושב הרבנים הנכבדים מתאר הנכד בסיפורו :

"בית הכנסת "איסמאעאליה" ,אשר נקרא כך לכבוד הכדיב אסמאעיל או בשמו העברי "שער השמים" , שכן ברחוב עאדלי פאשה. בית כנסת זה הוקם בתחילת המאה כבית כנסת מרכזי באזור החדש של קהיר שאליו עברו לגור יהודים רבים. ועד הקהילה דרש מהמתכננים הצרפתים שבית הכנסת יהיה דומה ככל האפשר לבית המקדש הראשון שבנה המלך שלמה בירושלים. אינני יודע אם בית הכנסת "איסמאעליה" דמה באמת לבית המקדש , אבל הוא היה גדול ומפואר.

בית הכנסת כלל אולמות רבים ויכול היה להכיל למעלה מאלף איש. שיש לבן הובא מאיטליה לציפוי הקירות, הריצפה והמדרגות באולם התפילה הגדול. במת החזן המוקפת במנורות שבעת הקנים ניצבה באמצע האולם ומולה נישא לגובה בכל הדרו, ארון הקודש על שלוש קומותיו, עשוי מעץ מגולף. לרגלי הארון ניצבו שלוש כורסאות מוזהבות עם קטיפה אדומה מקום מושבם הקבוע של הרב הראשי ליהודי מצרים ושל נשיא הקהילה. הכורסא השלישית היתה שמורה לאורחים מכובדים.. מקודקודה של כיפת בית הכנסת השתלשלה מטה מנורה ענקית עם מאות נוריות ופיסות בדולח ששילחו חיצי אור לכל עבר והבליטו את לובן השיש. תפאורה זו , קולו הערב של החזן צ'צ'יק, מקהלת הנערים והמנגינות העליזות של מזמורי שבת יכלו רק להשרות אווירה של הדר , שמחה, חגיגיות והתרוממות הרוח. במוצאי שבת היה קהל המתפללים בבית הכנסת "איסמאעליה" קטן מזה שביום הקודם. עוסמאן, השוער הסודני של בית הכנסת , לבוש מדי שמש היה מקביל פני כל מתפלל , מושיט לו ענף הדס ומברכו בברכת "גומעאק כאדרה" – "שיהיה השבוע החדש שלך ירוק" כלומר מלא תקווה ומוצלח. את עלי ההדס הריחניים היינו ממללים בין כפות ידינו בתפילת ה"הבדלה" לברכה "בורא מיני בשמים" ....." [6]

© copyright HISTORICAL SOCIETY OF JEWS FROM EGYPT 2006

ד״ר אליעוז ענתבי – חפר. © כל הזכויות שמורות
אין להעתיק לשכפל לפרסם או לעשות שימוש כל שהוא בלא רשות מהמחבר.

ילדות במצרים

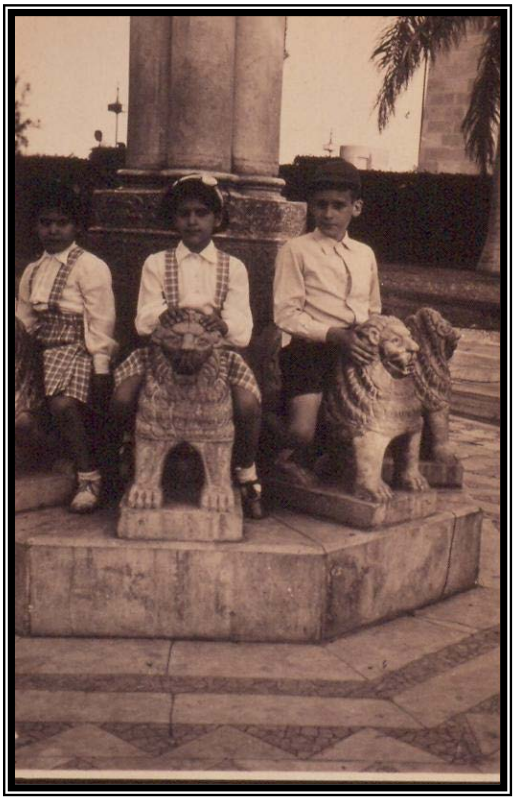
מזכרונותיהם של דודי לבית יעקב ענתבי
דוד, לבנה ואליהו (עמי) ענתבי.

דודי , דוד ענתבי , בכור הבנים של סבי וסבתי יעקב ואליגרה ענתבי ז״ל, מספר על ילדותו :

״במצרים היינו בין מתי מעט משפחות ילידות הארץ אשר דברו עברית בביתם, אולם כך השתרשה מבית הורינו עוד בחיינו במצרים השפה העברית אשר היתה שגורה בפינו.

מימי ילדותי המוקדמים במצרים זכורה לי תקופת היותי בגן ילדים יחד עם אחי יוסף . כמנהגנו היינו מתחפשים בפורים. אחי יוסף שהיה ילד יפה תואר דמה לילדה בשערו הארוך ובתסרוקת המיוחדת שהיתה לו , לכן בפורים חמדו לצון, וחיפשו אותו למלכה אסתר. ואנו, כמנהג ילדים חסרי רחמים צחקנו על חשבונו כל השנה [7].

הבית במצרים היה בית פתוח לרווחה לכל בני המשפחה –מספרת דודתי לבנה . אמא אליגרה ז״ל, לבית משפחת וידאל, עברה ילדות טראגית קשה של יתמות ואחותה הבכירה אסתר הפכה בעל כורחה מגיל צעיר ל״אם״ לאחיה הקטנים. למרות ילדותה היא היתה האדם הכי פחות אנוכי שהכרתי אי פעם, תמיד דאגה לזולת , תמיד היתה לה אוזן קשבת לקטנים ממנה ולבוגרים כמוה. ביתה שלה, היה תמיד מלא שמחה.

משה, לבנה ובוריה הקטנה (אמי), בפארק במצרים.

אני זוכרת את הבית תמיד מלא באנשים , כל מי שהגיע למצרים, קרובים או רחוקים, ידעו שיש להם כתובת ולימים כשעלינו ארצה גם אז את ״הכתובת״ כולם ידעו : ״ענתבי-טבריה״. מי שצריך ניתוח, מי שצריך אמבטיות (רחצה במי מעיינות מרפא) , וכן הלאה היה מגיע אלינו ולנו היה תמיד גם כסף להציע לעזרה לקרובים... אני רוצה לציין שאילולא הלב הרחב של אבא והסכמתו לשכן את בני המשפחה העולים החדשים, ולסייע להם כלכלית וכספית למרות שהיה מטופל בעול פרנסתה של משפחה רחבה, כל זה לא היה קורה. לאמא היה תמיד קשר מיוחד ואמיץ עם אחיה ואחיותיה. [8].

© copyright HISTORICAL SOCIETY OF JEWS FROM EGYPT 2006

ד״ר אליעוז ענתבי – חפר. © כל הזכויות שמורות
אין להעתיק לשכפל לפרסם או לעשות שימוש כל שהוא בלא רשות מהמחבר.

מטיילים בפארק במצרים :
יעקב (ז׳אק) אליגרה , ביניהם משה
ולבנה מאחור .

כמשפחה מסורתית שומרת דת, מספר דוד, דאג אבי שנלמד בבית הספר היהודי של הקהילה בקאהיר , בית הספר שנקרא ״קטאווי פאשא״ "Cattaoui Pacha" וכל מורי בית הספר היו יהודים פרט למורה ההיסטוריה שהיה ערבי ושמו אפנדי סלאמה.

בית הספר היה ממוקם מרחק חצי שעת הליכה מהבית, וכך אחי ואני כל יום נהגנו לעשות הליכה זו בבוקרו של יום בהגיענו אליו, ובחזרתנו ממנו בשעת השקיעה. יום הלימודים היה ארוך היות ונשארנו בו להכנת השיעורים. כילדים אהבנו מאוד לשחק כדור סל , כי באותם שנים של ראשית המאה העשרים, התפרסמה אחת מקבוצות הכדור-סל במצרים שהיתה דווקא קבוצה של יהודים, בשם ״מכבי״ אשר הצליחה אף להביס את הקבוצה המצרית וזכתה לגביע אלופת מצרים. דבר זה העלה את קרנה בעינינו והפך אותה ואת שחקניה לגיבורי הילדים היהודים.

שם בית הכנסת בו נהגנו להתפלל היה בית כנסת ״נוה שלום״ ששכן באיזור הסאקאקיני ואשר חזניו בעלי הקול הערב , החזן ״כדור״ והחזן ״ועקנין״ היו לשם דבר . עד כדי כך יצא שמעם למרחוק שמסופר כי הזמר המצרי המפורסם ״עבד אלוואהאב״ חפץ לשמוע ולהנות מקולם ומפיוטיהם וביקר יום אחד בבית הכנסת כשהוא מחופש ליהודי. האירוניה לפי אותו סיפור היתה ששמש בית הכנסת חשבו ליהודי והזמינו לעליה לתורה...

זמן ההליכה מביתינו ועד בית הכנסת ארך כ- 40 דקות וזאת עשינו כל שבת ברגל.

במצרים גר בן דודו של אבי ז״ל – שמואל ענתבי ז״ל שירד אליה עקב מחסור אפשרויות פרנסה בארץ ישראל והיה לימים מורה לעברית בבתי הספר של הקהילה היהודית.

© copyright HISTORICAL SOCIETY OF JEWS FROM EGYPT 2006

ד״ר אליעוז ענתבי – חפר. © כל הזכויות שמורות
אין להעתיק לשכפל לפרסם או לעשות שימוש כל שהוא בלא רשות מהמחבר.

ביתו של הדוד שמואל ענתבי היה ברחוב "פארוק" שמרחקו מבית הכנסת "נוה שלום" היה קרוב לשעה. הליכתם חזרה מבית הכנסת לביתם היתה ארוכה יותר מאשר אל ביתינו. הדוד ובניו, אליהו ועוזי, בני דודינו, היו גם הם מתפללים בשבת בבית הכנסת "נוה שלום" והחזרה יחד בחברותה אל הבית בבוקרי שבתות עברה תחילה דרך ביתינו, כאשר אבי יעקב היה מקפיד ולא מרפה מהדוד שמואל שייעתר לעשות הפסקה ויעלה עם בניו לבתינו לקידוש של שבת ואחר כך ימשיך בדרכו לביתו. ואכן כך היה בכל שבת. היתה זו חוויה מיוחדת במינה. אמא ז"ל נהגה להכין מבעוד מועד לקידוש המשפחתי הזה את "הקובבה" המסורתית ויחד איתה סלט ירקות משגע וגם כוסית "עארק" חריפה לא חסרה. גם בנו של שמואל, אליהו ענתבי [9] נזכר בחברותא הזו ומספר : הקשר ההדוק בין אבי (שמואל) ובין ז'אק, התבטא גם בחזרה הביתה מתפילות שבת שבבית הכנסת נווה שלום , אשר שכן ברחוב מדארס. שם בערב שבת , היו המשפחות מתראות וכך בתפילת שחרית של שבת במוצאיה וכמובן בחגים. ביום השבת אחר התפילה , ג'אק לא היה מוותר ולקח את אבי שמואל ואותנו בניו לעלות ולבקר בביתו ששכן ברחוב "המלכה נאזלי" شارع ألملكة نزلي . ביתם היה בניין רב קומות עם מרפסת הפונה לרחוב הראשי אשר היה סואן והומה בכל היום. אנו היינו עולים , יושבים לשולחן ואם הבית, הרעיה אליגרה היתה ממתינה עם שולחן מלא כל טוב : סמבוסק, ביצים קשות, סלט וחמוצים . ג'אק היה מסלסל בקולו, מקדש על הערק, ואחר כך הסבו כולם לשעה קלה של קורת רוח שבת קרובים גם יחד. מנהג זה נמשך כל הימים ומרגלית אמי, הסכינה "להשלים" עמו. היא נהגה לקרוא לג'אק Oncle Jacques (הדוד יעקב) . ג'אק ואליגרה החזירו ביקורים כשנתאפשר להם [9].

על זכרונות ילדותה במצרים מספרת גם ברוריה אמי : "אני זוכרת שההורים היו לוקחים אותנו לפעמים לנסיעות בכרכרות וכך ראינו את רחובות מצריים. בחופש אני זוכרת שאבא היה לוקח אותנו ל"ראס אל-ברא" (בתרגום "ראש החוף") שהיתה עיר קייט על שפת הים והיו בה הרבה ביקתות נופש מיוחדות העשויות כולן מקני סוף. שם היינו נפגשים כל המשפחות הדודים והבני דודים ומבלים חופשה בעיר הקיט הזו, אני זוכרת את המוכרים שהיו עוברים שם בבוקר עם מגשים של "זלביות" Zalabia (סופגניות מצריות).

© copyright HISTORICAL SOCIETY OF JEWS FROM EGYPT 2006

ד״ר אליעוז ענתבי – חפר. © כל הזכויות שמורות
אין להעתיק לשכפל לפרסם או לעשות שימוש כל שהוא בלא רשות מהמחבר.

סבי יעקב עם חמשת ילדיו בחוף הים במצרים: דוד, משה, יוסי, לבנה, והקטנה ברוריה.

דוד ממשיך ומספר [7] :

לא אשכח גם את חווית נישואי זוגות יהודיים במצרים בבית הכנסת "נווה שלום". היה זה מחזה יוצא דופן בהדרו כאשר הכלה היתה מגיעה למקום בכרכרה מפוארת כמו שרואים בסרטים בריטיים, אשר עגלוניה לבשו מדים מפוארים וחבשו כובע צילינדר שחור מיוחד. בכניסה לבית הכנסת התקבלה הכלה בהשלכת עלי וורדים לכל אורך מסלול הליכתה עד לחופה. כניסתה לוותה בשירת המזמרים בלווי הכנר המפורסם "צ'יצק" . הזמרים והכנר היו נסתרים בעזרת הנשים ואיש לא ראם, קולות השירה והמוזיקה נבעו ממעלה בית הכנסת ואנו הילדים, השתוקקנו לראותם ולגלות את פני בעלי הקולות הנפלאים שנבעו מעזרת הנשים, אך סדרני בית הכנסת מנעו אותנו מלעלות .

"את חטאי אני אזכיר היום" כך אמר שר המשקים, ואף אני מרשה לעצמי לציין שבהיותינו בני 12 או 13 שנים החילנו פוזלים לא פעם מעלה אל עבר אותה עזרת נשים כדי לגלות יפיפיות עלומות שלימים הפכו לאהובותינו.

לא אשכח את ימי חג הסוכות בהם אבי ז"ל היה היחידי מבין כל בני המשפחה אשר הקים ובנה סוכה על גג ביתינו. את כל התבשילים היינו מעלים אל הגג בסל קשור על חבל שקראו לו בערבית "סבת" Sabat

© copyright HISTORICAL SOCIETY OF JEWS FROM EGYPT 2006

ד״ר אליעוז ענתבי – חפר. © כל הזכויות שמורות
אין להעתיק לשכפל לפרסם או לעשות שימוש כל שהוא בלא רשות מהמחבר.

סבי – יעקב מקדש בסוכה.
לימינו הדוד והדודה ז׳אק ליברמן ורעייתו ״טאונט״-אונרייט, ולשמאלו רשל חמו ז״ל.

השמחה בערב חג הסוכות אצלנו היתה כה גדולה כי כל בני המשפחה מצד אמי משפחת וידאל היו באים בערב הראשון כדי לשמוע את הקידוש ולברך ״שהחיינו״ , אך יותר מכולם הייתי אני שמח כפל כפליים כי בערב חג הסוכות באתי לעולם והיה זה יום הולדתי . כך חגגנו יחד עם כל בני המשפחה בהמוניהם משני הצדדים של אמי ואבי.

את אליגרה אם המשפחה לא יהיה מושלם לתאר בלי להזכיר את אהבתה למוסיקה. היא העריצה את הזמרת המצריה ״אום כלת׳ום״ ולה עצמה היה קול נפלא [2]. שמחה וששון שררו תמיד בביתינו ואמי ז״ל, אליגרה שמה היתה בעלת קול מאוד ערב כמו של הזמרת המצריה שהיא עצמה העריצה (״אום כולת׳ום״) מעיד דוד. היא ידעה גם לנגן על פסנתר. שירתה הדהדה בכל הבית וזכורני ששני אחיה חביב ואלי וידאל ז״ל לוו אותה , חביב ניגן ב״עוד״ ואלי ב-״קאנון״. ומאווירה מוזיקלית זו ספגתי רבות וברבות הימים נעשיתי פייטן וחזן בבית הכנסת. [7]

© copyright HISTORICAL SOCIETY OF JEWS FROM EGYPT 2006

ד״ר אליעוז ענתבי – חפר. © כל הזכויות שמורות
אין להעתיק לשכפל לפרסם או לעשות שימוש כל שהוא בלא רשות מהמחבר.

אליגרה – כשמה (שמחה) כן היא , מנגנת בפסנתר העתיק ושרה.

זכורני שאבי, ממשיך דוד ומספר, ז׳אק ענתבי (כך כינו אות במצרים) , נהג לספר לנו אודות בואה של משפחת ענתבי למצרים . משפחת ענתבי, כך היה מספר לנו, ילדיו, נצר היא לצאצאי רבנים שהגיעו ״מארם צובא״ – חלב שבסורה. בניה התיישבו בצפת ולאחר מכן חלק ממנה נדד לטבריה. בני המשפחה לדורותיהם היו בעלי נתינות בריטית כולל אבי אשר אותה העביר לנו , ילדיו. את נתינותנו הבריטית קיבלנו בירושה מסבו של אבי , הרב יהודה שבתאי רפאל ענתבי , אשר הגיע באימפריה הבריטית בהודו, לרגל מסעו לגביית כספים עבור הכולל לחכמי ארץ ישראל. שם זכה לנתינות זו. שלוש דורות אחריו עמדה נתינות זו להגנתם של בני המשפחה כאשר פרצה מלחמת העולם הראשונה. אבא, יעקב (ז׳אק) ענתבי, אחיו והוריו גרו בטבריה. באותם שנים שלטו הטורקים בארץ ישראל אשר היתה אז חלק מהאימפריה העותומאנית. מסיבה זו , אנו בני המשפחה וכמונו כל שאר תושבי העיר היהודים אשר היו נתינים זרים נחשבו לאויבי התורכים בעת המלחמה. השלטונות לא התירו להם להשאר כך סיפר, ולא היה מנוס מכך שנתינים אלו יהגרו. כדי לסייע להם שלחה האימפריה הבריטית צוללת בשנת 1914 לנמל חיפה, אשר אספה את כל הבריטים שחיו אז והביאתם לחוף מבטחים במצרים[1]. כך הגיעה משפחת ענתבי למצרים. אבי , יעקב ז״ל , לא בזבז את זמנו בתקופה זו ולמד הנהלת חשבונות בבית ספר אמריקאי, ולאחר תום המלחמה חזרה המשפחה לארץ ישראל.

[1] דודי אחיו של דוד, משה ויוסי מעירים כי קודם לכן הגיעה המשפחה לקפריסין ולא ישירות למצרים.

© copyright HISTORICAL SOCIETY OF JEWS FROM EGYPT 2006

ד״ר אליעוז ענתבי – חפר. © כל הזכויות שמורות
אין להעתיק לשכפל לפרסם או לעשות שימוש כל שהוא בלא רשות מהמחבר.

שעה שהורינו חוו את מוראות מלחמת העולם הראשונה, אנו בילדותינו שלנו במצרים חווינו את פריצתה של מלחמת העולם השניה ופחדינו אותה תקופה היו רבים. היינו ילדים ואזעקה צורמת פילחה את השקט אחר חצות הליל. היות ולא היה מקלט בקרבת ביתינו בהישמע צפירה היינו ממהרים אל נעלי הבית או תופשים אותם בידינו ונאספים בחופזה עם כל המשפחה בפרוזדור פנימי בבית שכל קירותיו הפנימיים הוו כעין הגנה ולא פסקנו לומר פרקי תהילים לאור פנס ״בטריה״. לא אשכח את ההמולה שלנו כילדים בעת שמיעת צופר האזעקה. הפחד הגדול שגרם לנו הביאנו לא פעם לכדי צורך לרוץ לשירותים ומעלתו של הפרוזדור היתה שבית הכסא לא היה מרוחק ממנו.

זכורני שבעת אזעקה אחת, מרוב בלבול ופחד חלק מאיתנו איחר להגיע לפרוזדור ״המוגן״, מכיוון שלא מצא את נעלי הבית . לכן ניתנה מהורי ההוראה להקפיד הקפדה יתירה שנעלי הבית יהיו בדיוק מתחת למיטתנו ומנהג זה נותר עמי מאז עד היום הזה.

עם סיום המלחמה וניצחון בנות הברית, התקרבה חגיגת בר המצווה שלי , כל ההכנות לארוע המשמח בבית היו כמרקחה. אבי ז״ל דאג להביא רב לביתינו כדי שילמד אותנו הלכות בר מצווה והנחת תפילין. ושמו – ״החכם״ (הרב) ניסים חמאווי. חכם חמאווי הכין אותי לבר המצווה ולקריאת התורה. באותה עת ממש, סמוך למועד חגיגת בר המצווה פקדה את מצרים מגיפת מחלת הכולירה והרבה כפריים מתו במאות בכל יום. המגיפה הדביקה חולים בדרך המזון. אנו נבהלנו מאוד וההורים חרדו, במה יכבדו כעת את האורחים בחגיגת בר המצווה ? האוכל היה מקור למחלות וזיהום. לכן הוכרחנו לטבול או להשרות את האוכל בקערת מים עם חומר חיטוי. גם עם המשקאות נוצרה בעיה. שתיה מקובלת במצרים בימות חול ובאירועים היתה הבירה, אך מאחר ובירה הוכנה משעורה מצרית אסור היה להגישה כעת עקב מחלת הכולירה. ובאקלימה החם של מצרים אנשים נהגו לשתות ממנה לרוויה בכמויות לא מבוטלות. הספק והדאגה לא ידעו גבול ולבסוף נמצא פתרון והשמחה היתה כפולה ומכופלת , במקום לקנות בירה, הוחלט לחלק למזומנים וויסקי, שאין חשש מפניו מכיוון שהוא מיוצר בחוץ לארץ מכיל אלכהל לרב ועשוי מחומרים משובחים ממדינות חוץ לארץ. וכך היה, האורחים שתו וויסקי לרב, ולאחר מכן השתכרו והתהוללו בשמחה רבה בחגיגת בר המצווה שלי שהיתה רבה משמחות ממוצעות. כך שלעולם לא אשכחנה.

© copyright HISTORICAL SOCIETY OF JEWS FROM EGYPT 2006

ד״ר אליעוז ענתבי – חפר. © כל הזכויות שמורות
אין להעתיק לשכפל לפרסם או לעשות שימוש כל שהוא בלא רשות מהמחבר.

בר מצוה בבית הכנסת "נוה שלום" שבקאהיר
דוד ענתבי (אוחז בספר תורה משמאל) אביו יעקב (ז'אק), עומד מאחור מחייך.

יריעת הזכרונות עוד ארוכה מספר את כל עושר חוויות הילדות אשר נגדעו בהליך יציאתנו ממצרים בחפזה....

יום עזיבתם של ז'אק ומשפחתו את מצרים נחרט בזכרונו של בן דודו אליהו בן שמואל וכך הוא מספר : אני זוכר את היום העצוב שנסענו עם אבא להפרד מג'אק ענתבי , בתחנת הרכבת של קאהיר, כאשר עזבו את מצרים בדרכם לארץ ישראל.. [9]

© copyright HISTORICAL SOCIETY OF JEWS FROM EGYPT 2006

ד״ר אליעוז ענתבי – חפר. © כל הזכויות שמורות
אין להעתיק לשכפל לפרסם או לעשות שימוש כל שהוא בלא רשות מהמחבר.

אחרית דבר – סופה של ישיבת בני משפחת ענתבי במצרים.

יעקב סבי ז״ל נשאר במצרים עד שנת 1947 ואז בעצת ידידים בעלי מהלכים והשפעה בשלטונות עלה ארצה עם משפחתו חודשים ספורים לפני פרוץ המלחמה. בשל קשריו היה מברי המזל שהצליח להוציא את כל רכושו ומטלטליו כפסע לפני המאורעות שפרצו שם עם קום המדינה. אולם אחריתו של סיפור עלייתם ארצה לא היתה שפירה כיציאתם. כל משפחתה של אמי עלתה באוניה שעשתה מסע מפותל דרך איטליה, כנראה כמסווה של נסיעת טיולים כדי שלא יחשד שהם בורחים ממצרים. את רהיטיהם הכבדים שלחו במכולה באוניה נפרדת לארץ. סבי הוציא את כל הכספים שחסך במצרים וקנה עמם מטבעות זהב. את המטבעות החביאו בצנצנות ריבה שהיו במכולת הרהיטים.

חודשים ספורים עברו עד שאותה מכולה הגיעה ארצה ליעדה וכשנקרא סבי לקחת את רכושו מצא את צנצנות הריבה שבורות , כל כספו נגנב וחלק מהרהיטים היו שבורים והושחתו.

גם נכדיו של ר׳ יוסף ענתבי צאצאי הענף השני של המשפחה נאלצו לברוח בצער ממצרים שהיתה מולדתם. גורלם לעומת זאת היה גרוע יותר, הם כבר לא הורשו אלא לקחת את מטלטלהם האישיים בלבד , כפי שמעיד שמעון ענתבי : ״ היו אלה ימים של כאב ועצב, איש לא חייך בבית , הכל עמד בסימן של חיסול פרידה ונטישה. היינו נחושים לא לתת לספרייתו של אבא ליפול לידיו של פאהמי השוער, והיא הועברה על כתבי היד והספרים העתיקים שבה לחדר הקריאה של בית הכנסת ״שערי השמים״ ... כל אחד היה צריך להחליט איזה מחפציו האישיים הוא לוקח איתו ואיזה הוא משאיר. המקום היה מוגבל וההתלבטות קשה...הבית הלך ואיבד את צורתו , את כל החום וההדר שהיו בו . כל הווילונות והתמונות הוסרו ממקומם מלבד תמונתו של סבא המחייך. (ר׳ יוסף ענתבי) אמא החליטה שהוא ישמור על מקום הכבוד שלו עד הסוף . ערב הנסיעה הגיע ואני הלכתי להפרד מהסבא המחייך אולם לא הייתי לבד אחיותי הקדימו אותי שם. הן ישבו על רצפת הסלון הריק מכל ונעצו את עיניהם בסבא. נכנסתי ללא אומר והתיישבתי מאחורי קלודי, הסתכלתי על התמונה והרהרתי...מעניין מה היה אומר סבא לו היה חי היום ? הוא הגיע למצרים כדי ללוות קהילה יהודית מתחדשת , הוא ראה אותה גדלה ומשגשגת וכיום היה יכול לראות אותה מתפוררת. יהודים יוצאים מכאן בטרם יכה בהם אסון גדול יותר. אולי זו הסיבה שהוא ממשיך לחייך...

כמה הייתי רוצה לקחת אותו איתנו , אמרה ארלט בעצב.

אני יודעת כמה קשה לכם השיבה אמא, גם אני בכיתי כשנפרדתי מהבית נקשרתי לכל פינה ולכל חפץ שבו, כי הם מזכירים לי תקופות ואירועים שונים בחיי. אני עוזבת כאן את כל החפצים אבל

© copyright HISTORICAL SOCIETY OF JEWS FROM EGYPT 2006

ד"ר אליעוז ענתבי – חפר. © כל הזכויות שמורות
אין להעתיק לשכפל לפרסם או לעשות שימוש כל שהוא בלא רשות מהמחבר.

לוקחת איתי את כל הזכרונות. איש לא יוכל למנוע זאת ממני, ובעתיד אוכל לשוב ולחרוש את שדה הזכרונות שלי ולגלות מחדש את האוצרות והעשבים השוטים הטמונים בו. נצטרך להתחיל עכשיו מבראשית, לבנות הכל מחדש"[5]

אפילוג
קשיי החיים החדשים בטבריה – יישוב חדש בארץ

כשעלינו ארצה חזרה ממצרים לטבריה, מספרת דודתי לבנה [8] , זמן קצר לפני קום המדינה ופרוץ מלחמת העצמאות נותקה אמא מאחיה וקרוביה. אלו נותרו במצרים ואנו התחלנו את חיינו החדשים בטבריה. אבל הגעגועים להרגלים ולתרבות נותרו בלב הורי עזים כשהיו. נוהגים היו במצרים לשתות קפה של חברותא תוך ישיבה על "קנאפה" CANAPE - מעין כורסא זוגית מיוחדת שבאמצעה משטח שולחני להניח עליו את כוסות הקפה ו"כעכ" (העוגיות).

וכשהגיעה ממצרים ולא היה לה קנאפה שאלה בצער : "איך אפשר לשתות קפה... , מין ע'יר רוקנת א(ל)קנאפה ?? " (=בלי מושב הקנאפה) ושלחו לה ממצרים במשלוח מיוחד קנאפה וגם פסנתר...

במאפים ובמשקאות הספרדיים והמצריים במיוחד נהוג היה ל"בשם" את המאפה ומשקה הלימונדה במי פרחי הדרים. כעת בארץ , לא היה אפשרי להמשיך ולאפות עוגיות שאין להן את הניחוח והטעם המיוחד הזה. לכן הפיקה אמי את מי פרחי ההדרים "מאא זאהר" ממתקן אידוי ומיצוי מיוחד : ה"הראטה" Herrata שפעלה בחדר האמבט שבביתינו במשך שעות רבות. אני זוכרת שכל הזמן החלפנו בקבוקים שהתמלאו בתמצית שהופקה מפרחי ההדרים שהיו לנו בגינה וזוכרת את הניחוח המבושם שהיה ממלא אז את כל הבית.

לעיתים היו מגיעים מכתבים מאחיה ובני דודיה במצרים וכשהיתה מקבלת וקוראת את מכתביהם על חייהם שהלכו וקשו שם , תמיד הזילה דמעה.

במשך הזמן חלקם עלו ארצה ממצרים אבל אחותה הגדולה ששימשה לה ולשאר אחיה כאם "טאונט" (דודה) אסתר, נפטרה במצרים. לאמא תמיד היה חלום גדול, שיבוא שלום עם המצרים כדי שתוכל ליסוע ולפקוד את קברה. אבל החלום לצערה לא התגשם בימי חייה...

אמא, אליגרה אהבה אסתטיקה ואופנה. עוד במצרים היו לה מנויים על חוברות אופנה מאיטליה כמו "Mani di Fatta" ("ידי זהב") וכשהגיעה לארץ וגילתה שאין אפשרות להתלבש כפי שהיא אהבה , תפרה ודאגה גם לתפור לשתי בנותיה. אני זוכרת שכשעלינו לארץ ראיתי את כל חברותי

© copyright HISTORICAL SOCIETY OF JEWS FROM EGYPT 2006

ד״ר אליעוז ענתבי – חפר. © כל הזכויות שמורות
אין להעתיק לשכפל לפרסם או לעשות שימוש כל שהוא בלא רשות מהמחבר.

לובשות מכנסים קצרים כחולים עם גומי או חצאית "פלפל" כחולה ליום השבת כמנהג "צבריות" מקומיות. ניגשתי לאמא ואמרתי גם אני רוצה להתלבש כמותן, והיא ענתה "אבדאן" (חלילה, לעולם) "בנותי לא יסתובבו ככה"

היא תפרה לנו שמלות וכמובן הלכנו עם הסרט המפואר מאחור "הפלונטי" הלבן שהסתיר לכל הכיתה ... היה לה גם חוש מקסים לארכיטקטורה, ואת הריהוט בביתנו יבאה מאיטליה ועד היום, באמת , עוד לא ראיתי כמותו. וכך בכל שבוע או שבועיים היתה מגייסת את משה לעיצוב מחודש " בוא משה יא-אבוייה" היתה מפצירה "נשנה קצת במיקום של הריהוט, בוא נדביק בד על הקיר ליצור פינה נאה" וכשעדיין בארץ לא חלמו על טפטים, היא הדביקה בד פרחוני בפינה בבית ועל זה תלתה כמה פריטים כשבכלל לא חלמו אז על עיצוב שכזה...

על מידת הנאורות שהיתה בה לדאוג לפתח ולהעשיר אותנו בעיר טבריה לפני מעל לחמישים שנה מעידה העובדה שדאגה לכך שאנו הבנות נלמד לנגן על פסנתר , עם מורה שהגיע אלינו הביתה. אני הלכתי לחוג בלט, וברוריה למדה ציור אצל הגננת מילה לאופר שהיתה אז ציירת חובבת ולימים הפכה לשם דבר באומנות הישראלית . הכבוד של אמא ללימודים ולאינטלקט היה רב והיא עמדה על כך שכולנו נשלים את לימודינו .

בערוב ימיה לקתה בסרטן השד בממאירות מפושטת וגרורתית. כשחלתה ואושפזה בבית החולים הצרפתי, לעולם, לעולם לא בכתה, רק כשהדרדר מצבה והפכה משותקת שכבה על גבה משך שעות היתה אומרת "נמאס לי לראות רק את התקרה בלבד" ... וגם אז היתה מגלה גדלות רוח ומה שהעסיק אותה מהבוקר הוא המחשבה על כך שכשתגיע האחות הנזירה, לתת לה זריקה נגד כאבים כבכל לילה, תרצה לספר לה איזו בדיחה לא מפולפלת מדי. וכשכבר היתה קרובה לסוף ימיה ידעה את מצבה והיתה זקוקה לטיפולים, דווקא אז יותר מאי פעם עמדה על כך שארשם לאוניברסיטה, כדי שלא אפסיד את שנת הלימודים כי בזה היא דגלה. [8]

במיטת חוליה , אליגרה ז"ל מוקפת משפחה אחר חופתם של משה ושמחה.

לדאבוננו היא הלכה מעמנו בגיל צעיר מאוד, אבל משהו ממנה נותר טבוע בנו מעבר לזכרונות, שכן כל אחד

© copyright HISTORICAL SOCIETY OF JEWS FROM EGYPT 2006

ד״ר אליעוז ענתבי – חפר. © כל הזכויות שמורות
אין להעתיק לשכפל לפרסם או לעשות שימוש כל שהוא בלא רשות מהמחבר.

מאתנו ילדיה הולך עם משהו שקיבל מאופיה , ממנה קיבל דוד את קולו הנפלא ואהבתו למוסיקה, יוסי ירש את ביתו הפתוח תמיד והאופטימיות הגדולה שבו, משה כישרונו לארכיטקטורה ולהנדסה וכבודו לאינטלקט, ברוריה את החוש שלה לאסתטיקה ויופי ואני איך אומר , את האהבה שלי והכבוד שלי לכל אדם באשר הוא אדם. יהי זכרה ברוך."

אלו שתי עדויות אישיות עצובות לדרך בה הסתיימו אלפי שנות תרבות מסורת וישוב יהודי עתיק במצרים, בדומה לסיפורים אישיים רבים אחרים.

אולם הסוף העצוב של חיי פולקלור ותרבות יהודיים במרים היה לימים לתחילתה של דרך חדשה, ולחיים חדשים בבניין הארץ וישובה.

© copyright HISTORICAL SOCIETY OF JEWS FROM EGYPT 2006

ד״ר אליעוז ענתבי – חפר. © כל הזכויות שמורות
אין להעתיק לשכפל לפרסם או לעשות שימוש כל שהוא בלא רשות מהמחבר.

ביבליוגרפיה

[1] דיין ישעיה, דיין יצחק, "ספר המילות" כתב יד , 1842-1865 , ברשות הרב יצחק טוויל ראש ישיבה בדרום תל אביב.

[2] שמעיה ענתבי (בן הרב אליהו רחמים ענתבי ונכדו של היש"ר) – פרקים לתולדות משפחת ענתבי ואוטוביוגרפיה (כ"י – 46 עמ', שנות השמונים) , עותק כ"י מצוי בידיו של אחיינו שלומי ענתבי מק. איילת השחר. ברשות בנו ובתו של המחבר פרופ' אליהו ענתבי, עו"ד חמדה שפיר.

[3] אפרים ענתבי (בן הרב אברהם יעקב ענתבי ונכדו של היש"ר)

זכרונות ואוטוביוגרפיה (כ"י – 14.6.1992)

תולדות המשפחה (מכונת כתיבה – 7 עמ' ללא תאריך)

אילן יוחסין (מכונת כתיבה – 7 עמ' ללא תאריך)

מכתבו לשלומי ענתבי – פברואר 1988

ברשות בניו מר אברהם ענתבי מחיפה, ומר אלי ענתבי מתל אביב.

[4] זכרונותיו של ברוך ענתבי (בן הרב ישראל שמואל ענתבי ונכדו של היש"ר) אשר נכתבו בין השנים 1988-1991 מצויים בידי בניו ובנותיו. ברשות ד"ר יצחק ענתבי.

[5] קשר משפחתי בן שמואל בן יהודה ענתבי במצרים החל מסתיו 1923 לבין האחרים ג'אק יעקב וברוך ענתבי , בניו של ח' ישראל ענתבי מטבריה, כתב יד, אליהו בן שמואל ענתבי, טבריה 2006.

[6] ענתבי שמעון ,הסבא המחייך נשאר במצרים, כתר, 1993. ירושלים.

[7] "זכרונות עלומים- קטעי היסטוריה ממשפחת ענתבי במצרים" כתב יד, דוד ענתבי יד באדר תשס"ו - 17.3.06

[8] זכרונות לדמותה של סבתא אליגרה ז"ל. – לבנה ענתבי – דובינסקי , באזכרה לזכרה (בבת ים אצל לבנה בתאריך 5.1.06)

[9] קשר משפחתי בן שמואל בן יהודה ענתבי במצרים החל מסתיו 1923 לבין האחרים ג'אק יעקב וברוך ענתבי , בניו של ח' ישראל ענתבי מטבריה, כתב יד, אליהו בן שמואל ענתבי, טבריה 2006.

© copyright HISTORICAL SOCIETY OF JEWS FROM EGYPT 2006